

УДК 378:338.48

*Світлана Літовка-Деменіна,
здобувач кафедри педагогіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)*

СУЧАСНИЙ СТАН ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ ДО ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено особливості сучасного стану освіти студентів вищих навчальних закладів туристичного профілю. Проаналізовано основні проблеми, позитивні сторони і недоліки їх підготовки до екскурсійної діяльності. Наведено різні моделі підготовки фахівця туристичної сфери. Розкрито погляд роботодавців України на недостатній рівень підготовки випускників вищих навчальних закладів до виконання тих завдань, які на них покладаються при влаштуванні на роботу, і необхідність запозичення європейських моделей освіти в туризмі і пристосування їх до українських умов. Встановлено, що система підготовки фахівців сфери туризму в Україні до екскурсійної діяльності потребує певного вдосконалення, а саме: концептуальної розробки теоретичних засад і практичної апробації.

Визначено подальше дослідження, яке полягає в поєднанні викладання та науково-дослідних робіт та реалізації через зміст навчальних планів, тексти навчальної літератури, міжнародні угоди.

Ключові слова: екскурсійна діяльність, компетенція, модель підготовки фахівця, туристська освіта, туристична сфера.

В статье исследованы особенности современного состояния образования студентов высших учебных заведений туристического профиля. Проанализированы основные проблемы, положительные стороны и недостатки их подготовки к экскурсионной деятельности. Приведены различные модели подготовки специалиста туристической сферы. Выяснено, что система подготовки специалистов сферы туризма в Украине до экскурсионной деятельности требует определенного усовершенствования, а именно: концептуальной разработки теоретических основ и практической апробации. Раскрыто взгляд работодателей Украины на недостаточный уровень подготовки выпускников высших учебных заведений к выполнению тех задач, которые на них возлагаются при устройстве на работу, и необходимого заимствования европейских моделей образования в туризме и приспособления их к украинским условиям. Определено дальнейшее исследование, которое заключается в сочетании преподавания и научно-исследовательских работ и реализации через содержание учебных планов, тексты учебной литературы, международные соглашения.

Ключевые слова: компетенция, модель подготовки специалиста, туристское образование, туристическая сфера, экскурсионная деятельность.

The article analyses the features of the current state of high school education of tourist profile. The basic problem, advantages and disadvantages of preparation for an excursion activity are studied in the article. The different models of specialist tourism industry training were described. The comparative analysis of training specialists in tourism in the European Union and Ukraine was made in the article. It was found that the system of training future tourism specialists in Ukraine to an excursion activity requires some improvements, namely the conceptual working out of theoretical foundations and practical testing. Also the importance of field practices for a more effective training of future specialists in tourism to sightseeing activities was analyzed.

The author of the article revealed the opinions of Ukrainian employers towards the insufficient level of graduates' training to carry out the tasks that are assigned to them to get a job, and the necessary borrowing the European models of education in tourism and their adapting them to the Ukrainian conditions.

It was also revised the sources of information that indicated the presence of contradictions between: the new global trend of the separation of professional training for the tourism industry as one of the priorities of higher education and

the implementation of it in Ukraine; the today's requirements for an excursion activity and the content of the future tourism specialist education; the not enough practice-oriented training of future specialists in tourism, including experts on excursions, and the rich historical experience of the optimum combination of theoretical and practical components of the learning process in educational institutions of the profile. The approaches to increase the competitiveness of graduates of tourist profile at universities were based in the research. The author made a conclusion that, in general, the development of modern tourism sphere, the excursion activity and tourism education according to the requirements of hiperinformational globalized environment is possible only through the implementation of the ideas that the quality and efficiency of tourism education ensures the quality and efficiency of tourism.

It was also determined by the author in this article that the further study will be devoted to combining a teaching work with research and implementation works and realizing it through the content of curricula, texts, textbooks, international agreements.

Key words: *excursion activities, competency, model training, tourism education, tourist sector.*

Постановка проблеми. Зміни, які на сьогоднішній день відбуваються в суспільстві, глобалізаційні процеси в світі висувають нові вимоги до якості і змісту освіти в Україні та професійної освіти зокрема. В останні десятиріччя туристична сфера розвивається надшвидкими темпами, а отже, значно зросла потреба в забезпеченні вітчизняної індустрії туризму висококваліфікованими кадрами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами кадрового забезпечення туристичної сфери та рівня підготовки майбутніх фахівців займаються багато науковців, серед яких Т. Сокол, В. Федорченко, Н. Фоменко. В їх роботах значна увага приділяється аналізу теоретичних та методичних засад підготовки фахівців сфери туризму, питанням стандартизації туристської освіти; А. Міхо, Г. Сорокіна, О. Фастовець – досліджують окремі аспекти підготовки фахівців, Л. Кнодель, О. Паламарчук, Л. Польова, І. Сандовенко, Л. Чорна багато уваги приділяють вивченню зарубіжного досвіду, та запозиченню його для створення моделі туристської освіти, яка б могла вдало працювати в Україні. Аналіз наукових праць засвідчує актуальність досліджень з питань підготовки кадрів для різноманітних напрямів туристичної, краєзнавчої, екскурсійної діяльності (В. Любарець, В. Обозний, Т. Сокол, Н. Сударева, О. Тімець, В. Федорченко, Ф. Шандор та ін.).

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Незважаючи на велику кількість випускників, які отримують диплом бакалавра або магістра за напрямом підготовки «Туризм», проблему забезпечення висококваліфікованими кадрами в сфері туризму остаточно вирішити

не вдалося. Роботодавці не задоволені якістю та рівнем підготовки молодих фахівців.

Мета статті – розкриття сучасного стану підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в Україні.

Постановка завдання – дослідження підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в Україні, аналіз основних проблем, позитивних сторін та недоліків їх підготовки до екскурсійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Туризм у XXI столітті є одним із видів економічної діяльності, що стрімко і динамічно розвивається. Екскурсійна діяльність – це система управлінсько-організаційних заходів і виробничо-обслуговуюча діяльність з формування, просування, продажу і надання послуг: організаційного, інформаційно-методичного і сервісного забезпечення задоволення потреб населення в екскурсійному обслуговуванні. Історико-культурна спадщина та природно-рекреаційний потенціал України настільки багаті, що лише високваліфковані фахівці туристичної сфери та екскурсійної діяльності в змозі його гідно репрезентувати. Невід’ємною складовою національного і культурного відродження України є екскурсійна діяльність, головна мета якої – глибоке пізнання історії, багатовікових традицій українського народу. Тому проблеми в галузі туристської освіти є актуальними на сьогоднішній день. Аналізуючи дослідження вчених, можна зробити висновок, що даній проблемі приділяється багато уваги, бо професійна підготовка фахівців туристичної сфери – це професія майбутнього, перед якою стоїть багато завдань, в результаті яких вона має удосконалитись. Проблема підготовки сучасного персоналу в державах ЄС вирішується на найвищому політичному рівні Європейського Союзу, оскільки вони є складовою загальноєвропейської стратегії зайнятості й економічного розвитку [4, с. 169]. Спрямованість України до вимог ЄС потребує розробки нових освітніх моделей професійної підготовки фахівців туризму, здатних забезпечити сталий розвиток туризму.

Спільними для усіх європейських країн є також основи навчання, які визначаються цілями, змістом та функціями професійної туристичної діяльності, а також специфічними рисами туристичної освіти, якими є гуманістична спрямованість, універсальність та консервативність. Гуманістична спрямованість визначається характером, завданнями і цілями роботи фахівця туризму, яка у всіх своїх проявах звернена до людини. Гуманістична сутність проявляється в охопленні людських проблем щодо відпочинку, у найбільш ефективному використанні гуманістичних традицій та духовного досвіду, нагромадженого у системі навчання і виховання. Таким чином, основним критерієм підготовки майбутнього фахівця сфери туризму до екскурсійної діяльності є не лише теоретичні знання та практична підготовка, а й високі духовні та моральні якості [6, с. 126].

Отже, висококваліфкованому працівнику туристичної сфери повинні бути притаманні: різноманітні особистісні якості (комунікаційні,

інтеграційні, високий рівень емоційної інтелігентності); високі стандарти поведінки; вміння управляти людьми; системне мислення; вміння вчитися від інших та адаптувати рішення до ситуацій; відкритість; готовність до безперервного навчання; здатність знаходити спільну мову; вміння діяти у полікультурному оточенні; вміння управляти змінами [1, с. 342].

Не дивлячись на тісний зв'язок системи навчання фахівців туристичної сфери з різними національними, економічними, політичними та юридичними умовами, незмінними у більшості країн залишаються цілі професійної освіти – підготовка професійно-компетентних спеціалістів.

На відміну від європейських країн Україна створювала і створює практично з нуля сучасну національну систему туристської освіти. Незважаючи на значний інтерес науковців до питань професійної підготовки фахівців з туризму, проблема формування в них готовності до здійснення окремих видів туристичної діяльності, екскурсійної зокрема, як у теоретичному, так і практичному аспектах залишається недостатньо дослідженою [2, с. 424].

Частина аспектів, пов'язана з питаннями формування готовності майбутніх фахівців до екскурсійної діяльності, знайшли висвітлення в розробках О. Житнікова, О. Красюк, Л. Курило, Г. Матвєєва, М. Черезова та інших. Наприклад, серед сучасних досліджень з питань підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності заслуговує на увагу дисертаційна робота М. Черезової «Формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців сфери туризму у навчально-виховному процесі коледжу». У ній професійне спілкування екскурсовода визначено як комунікативну взаємодію екскурсовода з екскурсантами, а також виокремлено особистісну інтегративну якість цього явища.

Відаючи належне результатам теоретичних досліджень і практичних розробок науковців, треба відзначити, що українська система туристської освіти перебуває на стадії становлення і способи поліпшення підготовки таких спеціалістів ще, на жаль, не запроваджені широко в освітню практику. Постає нагальна потреба вивчення зарубіжного досвіду формування системи професійної освіти в туризмі та адаптація його до умов нашого освітнього та туристського середовища. Необхідність пріоритетного розвитку системи неперервної туристської освіти, підвищення її ролі в покращенні стану туристичної галузі потребують вдосконалення стандартів туристської освіти, обґрунтування підходів до відбору її структури та змісту, а також програмно-методичного забезпечення навчального процесу у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації.

Опрацьовані джерела інформації, в тому числі роботи Г. Матвєєвої, свідчать про наявність суперечностей між: сучасною світовою тенденцією виокремлення професійної підготовки фахівців для сфери туризму як одного із пріоритетних напрямів вищої освіти та реалізацією цього в Україні; вимогами сьогодення до екскурсійної діяльності та змістом освіти майбутнього фахівця сфери туризму; недостатньо практико-

орієнтованою підготовкою майбутніх фахівців в сфері туризму, в тому числі екскурсознавців та багатим історичним досвідом оптимального поєднання теоретичних і практичних складових процесу навчання у навчальних закладах відповідного профілю.

Вимоги сьогодення є такими, що підготовка фахівця сфери туризму до екскурсійної діяльності повинна являти собою узгоджену сукупність освітніх компонентів (навчальних дисциплін, модулів, практик), спрямованих на оволодіння компетенціями (соціокультурною, фаховою та особистісною) для реалізації складових професійної діяльності (екскурсійної; виховної; управлінської; маркетингової; науково-педагогічної; організаційної).

Підготовка фахівців для екскурсійної діяльності у вищих навчальних закладах має реалізовуватися на гуманітарній, технічній та управлінсько-економічній базі, гарантувати одержання студентами, крім професійних знань у галузі організації і проведення екскурсії, також гуманітарні знання з психології, педагогіки, соціології, культурології, історії, знання у сферах організації та управління, економіки, маркетингу, завдяки яким майбутні фахівці набувають високої адаптованості до професії, комунікативних здібностей, умінь професійно сформувати екскурсійний продукт та прийняти оптимальне рішення для його реалізації [3, с. 21].

Також Г. Матвеевою розроблено систему критерій підготовки фахівця сфери туризму до екскурсійної діяльності, серед яких виділено: мотиваційний – психологічна налаштованість на фахову діяльність, що визначає свідоме ставлення особистості до навчання, вибору професії, подальшої праці за обраним фахом; емотивний – наявність емоційно-ціннісних детермінант в особистості майбутнього екскурсознавця, які спонукають до продуктивної трансформації культурно-просвітницької інформації про наукову картину світу, культурні надбання людства; когнітивний – значний обсяг науково-теоретичних знань, світогляду, ерудиції, необхідних для створення та успішної реалізації екскурсійного продукту; діяльнісний – практичний інструментарій фахової діяльності [3, с. 21].

У всіх вищих закладах України, що готують студентів до туристичної, а в її межах до екскурсійної діяльності, документальними носіями навчального матеріалу виступають навчальний план, програми, підручники, навчальні посібники, різноманітні засоби наочності, змістові компоненти програм комп'ютерного, дистанційного (телекомунікаційного) видів навчання. Однак, за Б. Гершунським, суто навчаюча концепція освіти, що апелює головним чином до розуму студентів і намагається наповнити інтелект новими науковими фактами, поняттями, категоріями, правилами, принципами, теоріями і законами, повністю виживає себе. Натомість на її зміну має прийти концепція компетентного студента, основою якої є підведення особистості до глибокого, всебічного, внутрішнього усвідомлення і розуміння сенсу життя, що розкривається через самореалізацію [2, с. 424].

На думку В. Федорченка, всі компоненти мають бути достатньо стабільними за змістом, відображати фундаментальні й відносно стабільні за

часом основи і, водночас, відповідати галузям науки, техніки, виробництва, найстійкішим теоріям, законам, закономірностям, поняттям, ідеям, методам і принципам прогностичності, враховувати тенденції розвитку туристської галузі та екскурсійної діяльності, динаміку фактів і наукового знання, перспективні наукові і технологічні відкриття, можливості їх використання в майбутньому [8, с. 125–137]. Відтак, модернізація змісту туристської освіти, передусім, потребує побудови прогностичних моделей спеціалістів для цієї індустрії, використання надійного інформаційного забезпечення, що дозволить об'єднати прогнози науково-технічні з дидактичними.

Однією з сучасних моделей підготовки фахівця до екскурсійної діяльності, є модель Г. Матвєєвої, яка передбачає п'ять блоків: цільовий, методологічний, організаційно-педагогічний, процесуальний, результативно-оцінний. Саме в організаційно-педагогічному блоці даної моделі визначені організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх фахівців до екскурсійної діяльності у вищих навчальних закладах туристичної галузі, серед яких: забезпечення стійкої мети й позитивної мотивації студентів в оволодінні майбутньою професією; організація навчального процесу та створення навчального середовища на культурологічних засадах; цілеспрямована реалізація загальнопедагогічних та специфічних принципів для формування професійних знань та компетенцій; здійснення педагогічного моніторингу для систематичного одержання викладачем об'єктивної інформації про хід навчальної діяльності студентів; залучення студентів до активної діяльності в процесі проходження виробничої практики; створення належних умов і відповідних стимулів для самостійної роботи студентів; професійна готовність викладача до реалізації відібраного змісту та технологій навчання фахівців.

Також доцільно звернути увагу на процесуальний блок цієї моделі, що включає: конструювання змісту професійної підготовки майбутніх екскурсознавців; визначення детермінант структури змісту; неперервний характер підготовки; теоретичний та практичний характер підготовки екскурсознавців; поділ навчальних елементів залежно від міри вияву функціональних складників професійної діяльності (екскурсійної, виховної; управлінської; маркетингової; науково-педагогічної, організаційної); врахування специфіки індивідуального розвитку особистості майбутнього екскурсознавця; використання інноваційних технологій навчання (інтерактивних, комп'ютерних, проектних) [3, с. 21].

Треба усвідомити і те, що основою сучасної методології екскурсійної справи в Україні повинно бути об'єктивне і неупереджене висвітлення усіх аспектів сучасного життя, а також історії та культури на основі пошуку нових матеріалів: архівних документів, досліджень, опрацювання наукових праць, есе, мемуарів і використання їх при створенні екскурсійних маршрутів. В умовах новітніх підходів до системи освіти та виховання «екскурсійна діяльність потребує усвідомленого соціального замовлення і пріоритетної підтримки з боку держави. Бо майстерно напрацьовані

та проведені екскурсії – це і є духовне інвестуванні у наше майбутнє, накопичення людського капіталу» [2, с. 424].

Як відомо, значні обсяги практичних занять та практик є найбільшою конкурентною перевагою європейської системи підготовки спеціалістів для підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до здійснення екскурсійної діяльності. Одним з видів практик на освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр» в європейських країн є виїзна країнознавча практика. Наявність такої практики є потужним механізмом міжнародної співпраці та інтеграції в процесі підготовки кадрів для туристичної сфери. Окрім цього, такі практики є важливими для професійного зростання студентів. І вирішують такі завдання, як: набуття навичок організації та інформаційного забезпечення туристичних маршрутів; наочне вивчення різноманітних DESTINATION та об'єктів туристичного показу, особливостей їх використання в туристичних цілях. Студенти набувають також досвіду підготовки та організації групових заходів, самостійно проводити екскурсії, організовувати обслуговування туристичних груп. Все це є вкрай важливим в підготовці майбутні фахівців до екскурсійної діяльності [6, с. 126].

Роботодавці в Україні вказують на недостатній рівень підготовки випускників вищих навчальних закладів до виконання тих завдань, які на них покладаються при влаштуванні на роботу [5, с. 424–428]. На їхню думку, проблема полягає в недосконалому навчальних програм, які є занадто затеоретизованими. Тому, важливим напрямом осучаснення змісту туристичної освіти є формування у студентів єдиних професійних компетенцій туристичної та екскурсійної діяльності, серед яких: знання мов, культури, економіки, правової та соціальної систем країн-партнерів, дотримання єдиних технологічних і гуманітарних норм обслуговування туристів, комунікативні уміння. Крім того, виклики часу показують на необхідність запозичення європейських моделей освіти в туризмі і пристосування їх до українських умов.

Певні невдоволення навчанням є й у студентів вищих навчальних закладів, які в основному стосуються занадто високої теоретичної спрямованості навчальних курсів, недостатніх можливостей щодо розвитку практичних навичок, обмеженої можливості вибору навчальних дисциплін, несучасних дидактичних методів навчання, недостатньої матеріально-ресурсної бази навчального процесу, а також відсутності фінансової підтримки для програм навчання за кордоном [6, с. 126–131]. Тому серед важливих напрямків модернізації системи підготовки кадрів в туризмі є використання усіх можливостей для розширення контактів українських вузів із зарубіжними, збільшення каналів обміну між студентами і викладачами з іноземними партнерами, побудова міжнародних програм поєднання викладання та науково-дослідних робіт [5, с. 424–428].

Висновки. З наведеного вище можна зробити наступні висновки, що в країні вже склалася система підготовки фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності, але вона потребує певного вдосконалення, а саме:

концептуальної розробки теоретичних засад і практичної апробації. Загалом, розвиток сучасної сфери туризму, екскурсійної діяльності та туристської освіти відповідно до вимог гіперінформаційного глобалізованого середовища можливий тільки на основі реалізації ідей про те, що якість і ефективність туристської освіти гарантує якість і ефективність галузі туризму.

Перспективою подальших розвідок може бути дослідження зарубіжного досвіду створення моделі туристської освіти.

Література

1. Біла книга національної освіти України / [за ред. академіка В. Кременя]. – К. : Інформ. системи, 2010. – 342 с.

2. Дудорова Л. Формування готовності майбутніх учителів до організації шкільного туризму (теоретико-методичний аспект) : [монографія] / Дудорова Л. – В. : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 424 с.

3. Матвєєва Г. Професійна підготовка майбутніх екскурсознавців у вищих навчальних закладах туристичної галузі : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук / Г. Матвєєва. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – 21 с.

4. Польова Л. Особливості практичної підготовки фахівців з туризму / Л. Польова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 4 (239), ч. 2. – С. 169–175.

5. Степанець Н. Розвиток проектної діяльності у студентів – майбутніх фахівців туристичної сфери / Н. Степанець, Г. Уварова // Туризм і гостинність в Україні. Стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. – Черкаси : Брам-Україна, 2012. – С. 424–428.

6. Уварова Г. Шляхи поглиблення міжнародного співробітництва у підготовці кадрів для сфери туризму / Г. Уварова // Географія та туризм : науковий збірник. – К. : Альтерпрес, 2012. – Випуск 16. – С. 126–131.

7. Федорченко В. Стратегія розвитку освіти на порозі XXI століття (міжнародний аналітичний огляд) / В. Федорченко // Нові технології навчання : науково-методичний збірник. – К., 2002. – Випуск 32. – С. 205–212.

8. Федорченко В. Трансформація досвіду зарубіжних країн у розвиток туристської освіти України / В. Федорченко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – № 1. – С. 125–137.

References

1. Bila knyha natsionalnoi osvity Ukrainy / [za red. akad. V. Kremenia]. – K. : Inform. systemy, 2010. – 342 s.

2. Dudorova L. Formuvannia hotovnosti maibutnix uchyteliv do orhanizatsii shkilnoho turyzmu (teoretyko-metodychnyi aspekt) : [monohrafiia] / Dudorova L. – V. : TOV «Nilan-LTD», 2014. – 424 s.

3. Matvieieva H. Profesiina pidhotovka maibutnix ekskursoznavtsiv u vyshchых navchalnykh zakladakh turystychnoi haluzi : avtoref. dys. na zdobuttia

naukovoho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk / H. Matvieieva. – Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2015. – 21 s.

4. Polova L. Osoblyvosti praktychnoi pidhotovky fakhivtsiv z turyzmu / L. Polova // Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka. – 2012. – № 4 (239), ch. 2. – S. 169–175.

5. Stepanets N. Rozvytok proektnoi diialnosti u studentiv – maibutnikh fakhivtsiv turystychnoi sfery / N. Stepanets, H. Uvarova // Turyzm i hostynnist v Ukraini. Stan, problemy, tendentsii, perspektyvy rozvytku : materialy I Mizhnarodnoiy naukovo-praktucnoy konferenciy – Cherkasy : Bram-Ukraina, 2012. – S. 424–428.

6. Uvarova H. Shliakhy pohlyblennia mizhnarodnoho spivrobotnytstva u pidhotovtsi kadriv dlia sfery turyzmu / H. Uvarova // Neohrafiia ta turyzm : naukovui zbirnuk – K. : Alterpres, 2012. – Vypusk 16. – S. 126–131.

7. Fedorchenko V. Stratehiia rozvytku osvity na porozh XXI stolittia (mizhnarodnyi analitychnyi ohliad) / V. Fedorchenko // Novi tekhnolohii navchannia : naukovo-metoducnoi zbirnyk. – K., 2002. – Vypusk 32. – S. 205–212.

8. Fedorchenko V. Transformatsiia dosvidu zarubizhnykh krain u rozvytok turystskoi osvity Ukrainy / V. Fedorchenko // Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity. – 2003. – № 1. – S. 125–137.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук,
доцентом, доцентом кафедри педагогіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
Ткаченко Ларисою Василівною*

Стаття надійшла до редакції 28 грудня 2016 року